ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 6 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1062-1067

ЁШЛАР ТАФАККУРИ: ИЛМИЙ-ТЕХНИК БИЛИМЛАР ҲАМ МАЪНАВИЙ ТАРАҚҚИЁТНИНГ ОБЪЕКТИВ ҚОНУНЛАРИ

Жўрабек Жуманазар ўғли Ражаббоев
Урганч давлат университети талабаси
sv997710@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ёшлар тафаккури: илмий-техник билимлар ҳам маънавий тараққиётнинг объектив қонунлари масалаларни ёритилиши ҳақида сўз юритилди. Замонавий глобаллашув даврида ёшлар тафаккури масалаларининг асосий хусусиятлари ва асосий параметрлари таҳлил қилинди.

Калит сўзлар: инновация, ижод, ижодкорлик, устунлик, замонавий таълим, билим, жараёнлар, уйғун қараш, глобалистик дунёқараш, кенгайтирилган ёшлар менталитети, ёшларнинг қадрият йўналишлари, ёшлар онги.

YOUTH THINKING: SCIENTIFIC AND TECHNICAL KNOWLEDGE AND OBJECTIVE LAWS OF SPIRITUAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

This article discusses the issues of youth thinking: scientific and technical knowledge, as well as the objective laws of spiritual development. The main features and basic parameters of the issues of youth thinking in the era of modern globalization were analyzed.

Keywords: innovation, creativity, creativity, excellence, modern education, knowledge, processes, harmonious outlook, globalist worldview, expanded youth mentality, youth value orientations, youth consciousness.

КИРИШ

Илмий-техник кашфиётларсиз ижтимоий тараққиёт бўлмаслигини бугун биз аниқ тасаввур этаётган бўлсак-да, маънавият масалаларига бағишланган бирорта ҳам асарда илмий-техник билимларнинг аҳамияти тилга олинмайди, уларни ўрганиш методологияси очиб берилмайди. Илмий-техник билимлар ҳам маънавий тараққиётнинг объектив қонунлари, талаблари инъикосидир. Тўғри, маънавий меросимизда бу муаммони ҳал этишга ўрин топилмаган, аммо

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1062-1067

ҳозирги давр илмий-техник изланишларни тақозо этади; ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида илмий-техник инқилоб ютуқларидан унумли фойдаланиш заруриятга айланган. Шубҳасиз, халқимиз маънавий меросида улуғланадиган ижтимоий адолат, идеал жамият, комил инсон, юксак маънавият, инсонпарварлик, ватанпарварлик, иймон-эътиқод, гўзал хулқ-атвор, жамоавийлик, иноқлик, камтарлик, саховатпешалик, тинчликсеварлик, меҳнатсеварлик, оилапарварлик каби фазилатлар ўлмас қадриятлардир, уларни ўзлаштириш ва ёш авлод қалбига сингдириш бурчимиз. Бироқ ижтимоий тараққиётнинг объектив қонунлари, инновацион ривожланиш талаблари биздан илмий-техник билимларни, кашфиётларни кутаётгани ҳам ҳақиқат. Шу билан бирга, маънавий-ахлоқий императивларда историцизм ва традиционализм устуворлик қилишини, бу баъзан турғунликка, консерватизмга олиб келиши мумкинлигини айтиб ўтишимиз даркор. Бу историцизм жамиятда, кишилараро муносабатларда барқарорликни, иттифоқни таъминлашга ёрдам беради, шахс ва жамият ўртасидаги алоқаларни мустаҳкамлайди, авлодлараро диахрон алоқаларни муҳим қадриятларга айлантиради. Бироқ улар инновацион ўзгаришларга тўсиқ бўлиши ҳам мумкин.

Демак, биз традиционализм билан модернизациялаштириш ўртасида маълум консенсусни, мувофиқликни қарор топтириш устида бош қотиришимиз керак. Историцизм устун келган жойда ҳар қандай инновация қуруқ истаклар бўлиб қолаверади. Шунинг учун инновациянинг фаол субъектлари бўлмиш ёшларга зарур эътибор қаратиш, уларда нафақат янгиликларни ўзлаштириш ва креатив фаолликни, шунингдек, халқимиз маънавиятидан жой олган ахлоқий императивлар билан яшаш кўникмасини ҳам шакллантириш талаб этилади. Ушбу икки мунофий, бир-бирига зид томонларни уйғунлаштириш, у қанчалик мураккаб ва оғир вазифа бўлмасин, миллий тараққиётимизнинг объектив талабидир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Маънавий-ахлоқий императивлар, моҳиятига кўра, аждодларимиз яратган, улардан мерос бўлиб келаётган, халқимиз ва миллатимиз менталитети, турмуш тарзи, маданий ҳаётидан жой олган қадриятлар ҳисобланади. Уларнинг турли манфаат ва қизиқишлар билан боғлиқлиги маънавий-ахлоқий ҳаётда “Мен” ва “Биз” категорияларини шакллантирган. “Жамиятда асрлар давомида шаклланиб, ривожланиб келган маросимлар, анъаналар, урф-одатлар ҳам шахс билан жамоатчилик ўртасида бўладиган ахлоқий муносабатларнинг кўриниши

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1062-1067

ҳисобланади. Шуларга риоя қилиш асосида индивидуал “Мен” билан коллектив “Биз” ўртасидаги муносабатлар уйғунлашади”[1].

Кўп адабиётларда Шарқ маънавий-ахлоқий императивларида “Биз” устуворлик қилиши таъкидланади. Ушбу коммунитаризм анъана даражасига кўтарилгани салбий, консерватив ҳол эмас, албатта. Аммо жамият тараққиётида ҳеч қачон “Мен” ёки “Биз” категорияси мутлақ устунлик қилмаган, уларни уйғунлаштирмай яшаш мумкин эмас эди. Тўғри, бу категориялар, тасаввурлар ўртасида зиддият бўлиши табиий ҳол. Чунки “шахс ва жамият ўртасидаги муносабатлар ривожи фақат муштаракликлардангина иборат эмас. Бу муносабатларда зиддиятлар ҳам бўлади.

Бу зиддиятларнинг асоси шахс билан жамият ўртасидаги муносабатларни англаш ва шакллантиришдаги номутаносибликдир. Шахс бу алоҳида одам. Жамият эса ана шундай алоҳида одамларнинг муайян мақсадлар асосида шаклланган бирлигидир. Зиддиятлар жамият шахсни, шахс жамиятни англамаслиги натижасида содир бўлади. Шахсий худбинлик ёки, аксинча, шахс манфаатларини бутунлай сояда қолдириш натижасида юзага келадиган зиддиятлар катта ижтимоий фожиаларга ҳам, масалан, икки марта Нобель мукофотига сазовор бўлган Мария Кюри Складовская ҳаётини олинг. Бетакрор илмий қобилият эгаси, даҳо ижодкор ўз қизиқишларига, изланишларига шунчалик берилганки, ҳатто аёлда ҳеч бўлмаганида учта тўртта куйлак бўлиши кераклигини хаёлига ҳам келтирмайди. Унинг “Мен”и полония, радий излашда. У ушбу изланишларида мудом якка қолишни истайди. Эри Пьер Кюри, (у ҳам Нобель мукофоти совриндори) билан ҳамкорлигигина унга ҳузур, ҳаётидан қониқиш беради. Буни ижодий (ижобий) эгоизм дейиш мумкин, аммо барибир эгоизмда”[2].

Буюк ижодкорларнинг кўпчилиги у ёки бу қусурларга, ўз “мен”ини улуғлашдек такаббурликка берилишган[3]. Шунинг учун ҳам италиялик психиатр Ломброзо йирик ижодкорларда манманлик, ҳатто телбалик учрашини қайд этади[4]. Янгиликни кашф этиш, ижодга берилиш ён-атрофга бефарқликни келтириб чиқариши бор нарса. Аммо бу ижодий психологик ҳол айрим шахсларгагина хос, бутун жамият бундай важоҳатда, талвасада яшай олмайди. Инновацион тафаккурда ижод талвасасига берилиш учрайди, аммо бу ҳам чин ихтирочиларга хос. Янгилик яратиш дарди ва завқи “Мен”ни фаоллаштиради, уни гоҳо ён-атрофдагиларга рақиб қилиб қўяди. Катта ижодкорлардаги одамовилик, давраларни, оломон ва ҳашамларни ёқтирмаслик шу сабаблидир.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1062-1067

Бу хислатларни Беруний, Ибн Сино, мутасаввуфларда ҳам учратамиз. “Мен” фақат Ғарб ижодкорларигагина тааллуқли эмас, уни деярли барча йирик шахслар фазилатларида кузатамиз. Бироқ Шарқ анъаналари “Мен”ни мудом ўзига тимсол этиб келган, “Биз” доирасидан чиқиш ҳатто ўта қобилиятли шахсларда ҳам камдан-кам учрайди. Бизнинг фикримизча, шу ўринда Шарқда илмий-техник тафаккур етарли ривожланмаганининг боиси ётади. Бу Э.Юсуповнинг қуйидаги ўринли фикрларида ҳам кўзга ташланади: “Ижтимоий ахлоқий бурч ва масъулият, баъзан инсоннинг шахсий манфаатларига зид келиб қолади.

НАТИЖА ВА МУҲОКАМА

Инсон баъзан ижтимоий ахлоқий бурч ва масъулиятнинг бир қисми бўлган анъаналар, урф-одатларни ҳам четлаб ўтишга интилади. Ижтимоий муаммолар доирасида муайян анъаналарни четлаб ўтишга интилиш ҳиссиёт ва эҳтиросlар таъсирида бўлган ёшларда кўпроқ учрайди. Улар баъзан муайян ижтимоий, ахлоқий муҳитга мослашишдан кўра, уни ўзига мослаштиришга мойил бўладилар. Севги, муҳаббат бобида ҳам баъзан ота- она, жамоатчилик фикрини эътиборга олмай ўз ниятига етишга интилиш ҳоллари бўлади, ҳиссиётлар баъзан кишини тўғри йўлдан оздириб юборади. Баъзи одамлар жамоатчилик фикри билан шахсий манфаатлар ўртасидаги зиддиятларни ҳал этиш йўлларини топа олмаганида ўз жонига қасд қилишга қадар етиб боради"[5].

Олимнинг фикрларидан маълум бўладики, ёшларнинг маънавий ҳаёти жамоатчилик фикрига мувофиқ келиши “Биз” талабларининг инъикоси бўлиши керак. Шахсий манфаатларни жамоатчиликка бахш этиш маънавий камолот белгиси сифатида қаралади. Шарқона традиционализм шахснинг ўз доирасидан ташқарига чиқишига йўл бермайди, уни маънавий-ахлоқий императивлар чегарасида ушлаб туради. Бу яхшими ёки салбий ҳолми? Ижобий ҳол бўлса, яхши жиҳатлари нималардан иборат, агар салбий ҳодиса бўлса, бу жиҳатлар нималарда намоён бўлади? Бу жиҳатларнинг мавзуга, инновацион тафаккурга нима алоқаси бор? Биринчи савол бўйича академик Э.Юсупов қуйидаги фикрларни билдиради: “Ахлоқ - ҳар бир шахс ўзини бошқалар олдида бурчли ва масъулиятли деб ҳис қилишининг натижасидир.

Шунга асосланиб ахлоқий камолот инсон ўз ҳаёти, фаолияти жараёнида асрлар давомида шаклланиб келган маънавий қадриятларни англаши, уларга таяниши ва ривожлантиришидир, деб хулоса қилиш мумкин. Асосий масала

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1062-1067

ҳар бир халқ қандай ахлоқий меросга эга эканлигидагина эмас, балки янги авлодлар уларга қай даражада амал қилаётгани ва ривожлантираётганидадир. Шу сабабли ҳам ҳар бир шахс жамиятда мавжуд бўлган юриш-туриш, хулқ-одоб, муомала ва муносабат қоидаларига риоя қилиши ахлоқлиликнинг белгиси ҳисобланиб келган. Бу борадаги анъана ва қадриятлардан чекиниш ёки уларни эътиборга олмаслик эса ахлоқсизлик деб баҳоланган. Ахлоқсизлик “Мен” билан “Биз” ўртасидаги мутаносиблик бузилиши, зиддият пайдо бўлишидир”[6].

Маълум бўладики, асрлар давомида шаклланган қадриятлар шахс хатти-ҳаракатларини белгилаб беради, уларга амал қилиш ахлоқлилик, уларни бузиш ахлоқсизлик сифатида баҳоланади. “Мен” билан “Биз” ўртасидаги асрлар давомида ўрнатилган мутаносиблик бузилиши мумкин бўлмаган қатъий ахлоқий императивга айлантирилади.

Маънавий-ахлоқий нуқтаи назардан бу фикр эътиборлидир, бироқ уни инсоннинг барча хатти-ҳаракатларига, шу жумладан, ижодий фаолиятига, инновацион изланишларига ҳам кўчириш хавфи мавжуд. Агар Шарқда инсоннинг деярли барча фаолияти маънавий-ахлоқий императивларга мувофиқ ўлчаниб келганини эсласак, юқоридаги хавф асоссиз эмаслигини пайқаймиз. Шу билан бирга, мазкур фикрнинг, маънавий-ахлоқий императивнинг ижобий томони ҳам мавжуд. Ғарбда рўй берган илмий-техник инқилоб асрлар давомида шаклланган анъаналарни рад этди, инсоннинг интеллектуал кучини, илмий салоҳиятини ижтимоий тараққиётни таъминловчи ягона омил деб билди. Натижада, Ғарб цивилизацияси улкан ютуқларни қўлга киритди, инсонни табиий муҳитга мутеликдан халос қилди, турмушини фаровон, фикрини эркин ва имкониятларини кенг, ранг-баранг ва завқли қилди.

Аммо Ғарб асосий қадрият сифатида сиғинадиган бойлик, пул, фаровонлик, Э.Фромм эътирофига кўра, “Дунёни ағдар-тўнтар қилувчи, барча табиий нарсаларни ва инсон сифатларини ўзгартирувчи ва яксон қилувчи универсал важларга айланди”[7]. Бунда илмий-техник инқилоб ва у туғдирган ҳаётий идеаллар, турмуш ва фикрлаш тарзи муҳим рол ўйнади. Илмий-техник инқилобнинг глобал экологик, демографик, маънавий инқирозларни келтириб чиқаргани эса умумэътироф этилган ва у инсониятни ҳалокат ёқасига олиб келиб қўйган. Илмий-техник тафаккурни ривожлантиришга муккасидан кетиб берилишнинг ушбу фожиали оқибатлари инновацион тараққиётга кўчмаслиги зарур. Буни, аввало, маънавий-ахлоқий анъаналаримиз, шарқона традиционализм тўхтатиши, олдини олиши мумкин. Маънавий-ахлоқий императивлар билан инновацион тафаккур ўртасидаги диалектик алоқаларнинг

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1062-1067

шартлиги айнан шу жойда намоён бўлади. Бу юқоридаги биринчи ҳамда иккинчи саволга жавобдир.

ХУЛОСА

Шарқона традиционализм “Етти ўлчаб бир кес” ва “Борига шукур қил” тамойилларига қурилган. Унда анъаналарга таяниш, хатти-ҳаракатларни ижтимоий муҳитда қарор топган нормалар, қарашлар билан ўлчаш, шу норма ва қарашларга мувофиқ келган ташаббуснигина қўллаб-қувватлаш устувордир. Янгилик мавжуд тартибларни, анъаналарни бузиш, ҳатто, даҳрийлик бўлиб кўринади. Инновацион тафаккур бундай норма ва қарашлар доирасида чегараланиб қолаолмайди, унга мудом беором изланиш, ниманидир яратиш, борлиқни такомиллаштиришга интилиш хос. Тинмай такомиллашиш унинг стихияси ва талабидир.

REFERENCE

1. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари -Тошкент: Университет, 1998. 79-б.
2. Кюри Е.Мария Кюри. Перевод с франц. Изд. 3 е- Москва: Атомиздат, 1973.
3. Тайные страсти великих-Москва: АСТ: Зебра Е, 2008.
4. Ломброзо Ц. Гениальность и помешательство -Санкт Петербург, 1992.
5. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари -Тошкент: Университет, 1998. 79-б.
6. Юсупов Э. Инсон камолотининг маънавий асослари. -Тошкент: Университет, 1998. 80-б.
7. Фромм Э. Искусство быть-Москва: АСТ, 2014 -С.315.